

**İNGİLİS DİLİNDƏ OXU BACARIQLARININ FORMALAŞDIRILMASININ
METODİKİ ƏSASLARI**

Oxu dörd nitq bacarığundan biridir. Bu vərdişlərin aşılanması xüsusilə bu gün vacib sayılır. Səslə nitq də hər üç nitq bacarığundan fərqli olaraq, daha çox diqqət tələb edir. Lakin burada bəzi məqamlara diqqət yetirilməlidir. Sözügedən məsələnin həllində bəzi faktik materiallara müraciət, nöqtəyi-nəzər, çalışma və tapşırıqların tərtibatı, sintez və s. ciddi şəkildə nəzərə alınmalıdır. Tədris prosesində oxunun digər bacarıqlara inteqrasiyası da nəzərdən keçirilməlidir [1, s. 97].

Sözü gedən məsələnin nəzərə alınmasında müəyyən amillər rol oynayır ki, onlar aşağıdakılardır: səhihlik, düzgünlük, anlaşılqlıq, dürtütlük, səliqəlilik, nəzakətlik, yığcamlıq, lakoniklik, məkan, zaman, şərait, dil, kohesiv vasitələr, qrammatik qaydalara riayət, morfolojiya, sintaksis, orfoepiya. Oxu bacarıqların formalaşdırılarkən onlayn təcrübənin olması da vacibdir. Təhsilalanların birgə internet üzərindən öz bacarıq texnikalarını bölüşdürməsi, bir-birlərinin və ya özlərinin səhvlərini korrekt etmələri bu işin xeyrinə hesab olunur. Oxu çətin və məsuliyyətli bacarıq növü olub, onun oxucusunun kim olduğu və nə vaxt oxunacağı bəlli deyil. Məkan və zaman etibarilə naməlumdur. Buna görə də, sənədlər mütləq dəqiq texnika ilə işlənməli, redaktə və korrektə olunmalıdır. Oxu prosesində saysız – hesabsız leksik vahidlər işlək olur. Onlar özləri ilə müxtəlif, rəngarəng istifadəlilik təklif edir [3, s. 103]. Buradan aydın olur ki, qloballaşan dünyanın özünəməxsusluğu vardır. Çalışmaların təqdimat və tərtibatını dəstəkləyən bəzi detallar nəzərdən keçirilir.

Oxu bacarıqlarının mənimsənilməsinə təsir edən ən vacib amillər aşağıdakılardır: mövzular, təhsilvəzlər, tələbələrin münasibəti, qiymətləndirmə oxu motivləri, dialoqlar, monoloqlar, təhsilalanlar, qiymət, nitq zənciri, qrup, eksperiment, dil nəzarəti, bədii əsər, ev oxusu, auditoriya, mühit, şərait, həcm, internet, məntiq, redaktə, korrektə, rəy, mühakimə, sosial şəbəkələrdən istifadə və s. [5, s. 85].

Qeyd etməliyik ki, bunlarla sadalananlar bitmir. Oxunun müxtəlif bacarıqlara inteqrasiya olunduğu müasir dövrdə saysız – hesabsız leksik vahidlər işləkdir. Onlar özləri ilə müxtəlif, rəngarəng istifadəlilik təklif edir. Buradan aydın olur ki, qloballaşan dünyanın özünəməxsusluğu vardır.

Oxuda ən çox rast gəlinənlər aşağıdakılardır:

1. səhv söz tələffüzü,
2. düzgün olmayan struktur
3. təhrif [4, s. 145]

Semantik səhvlərə gəlincə, buraya iki əsas tipi aiddir:

1. qarışıq məna
2. səhv birləşmələr

Ümumilikdə, səhvlər aşağıdakı növlərə ayrılır:

1. dillərarası
2. dildaxili
3. konseptual

Dillərarası Səhv

1. Sözlərin adaptasiyası
2. gərəksiz alınmalar

Dildaxili Səhvlər

1. səhv birləşmələr
2. neologizmlər
3. söz düşməsi
4. sözlərin səhv quruluşu
5. sözlərin düzgün olmayan düzülüşü

Konseptual Səhvlər

1. Mənanın təhrifinə yönəldilmiş söz istifadəsi
2. Formanın təhrifi
3. xüsusi söz əvəzinə ümumi sözün istifadə edilməsi
4. səhv yaxınmənalı sinonim

Leksik vərdişlərin tədrisi üç mərhələdə həyata keçirilir:

- 1) Reseptiv;
- 2) Reproduktiv;
- 3) Produktiv [4, s. 132].

Dilin tədrisində çalışma və tapşırıqların istifadəsi xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Burada səbəb onlarda dil istifadəsinə imkan və həmçinin dilöyrənələrin dili daha yaxşı qavrama və yadda saxlamasına imkan vermə məsələsidir.

Təklif olunan müxtəlif metodlarla bağlı fərqli çalışmalar sistemindən istifadə olunur. Müasir təlim zamanı xarici

dilin tədrisində eklektik yanaşmanın özü də kommunikativ çalışmaları sistemini formalaşdırılmasına öz təsirini göstərir.

Səhvlərin düzəldilməsində konkret olaraq, aşağıdakılar qeyd edilir:

1. qarşılıqlı səhvləri düzəltmə
2. birlikdə düzəliş

Qarşılıqlı səhv düzəltmənin oxu zamanı tədqiqatçılar tələbələrə əla təcrübə formalaşdıracağına inanır. Birlikdə düzəlişlərdən bəhs edən tədqiqatçılar bu zaman müəllimin fəaliyyət və mövqeyini xüsusilə ön plana çəkir. Qeyd edilir ki, müəllim auditoriyayı tənqidin tələbə şəxsiyyətinə deyil, səhvin düzəlişinə yönəldiyinə inanmalıdır [2, s. 110]. Bəzən tələbələrin başqalarının onların səhvin düzəltməsinə qəbul edə bilmirlər. Bu zaman da problemlər yaranır. Hal-hazırda səhvlərin düzəldilməsi ilə bağlı mübahisə doğuran məsələlər çoxdur.

"Track changes" adlanan vasitə ilə səhvlərin yoxlanılması və düzəldilməsini daha uyğun hesab edirlər. Oxu zamanı da tələbələr dil faktlarına yönəldilmiş məsələlərdə diqqətli olmalıdırlar. Səlislik məni dəqiq oxuma qabiliyyətidir. Bu eyni zamanda cəld və ifadəli oxu hesab edilir. Dil faktlarının aşağı kurslarında səlis oxunun öyrədilməsi çox vacib hesab edilir. Çünki o sözün tanınması və başa düşülməsində körpü rolunu oynayır.

Cəld oxumağı bacaran oxucular sakit oxuyarkən belə sözləri avtomatik olaraq tanıya bilərlər. Onlar mənanı anlamaq üçün sözləri qruplaşdırırlar. Cəld və rəvan oxu qabiliyyətinə malik olan təhsilənlər heç bir cəhd göstərmədən ifadəli şəkildə oxuya bilərlər. Onların oxuması əla təbii səslənir ki, sanki onlar danışır. Kimdə bu qabiliyyət formalaşmayıbsa onlar sözbəsöz oxumağa üstünlük verirlər. Çünki səlis oxuyanlar sözlərin dekodlaşmasına diqqətli cəmləşdirmirlər. Belə ki, onlar mənin mənə keyfiyyətinə fokuslanırlar. Onlar yalnız məndə ideyalar arasında əlaqə yaradır, əvəliki bilikləri əsas götürürlər. Başqa sözlə, oxucular sözləri tanıyır, eyni zamanda anlayırlar. Bir qədər səlis oxuya malik olmayan oxucular necə olursa olsun sözlərin fiqurasıyasına fokuslanmalı, mənin mənasının qavranılmasına az diqqət ayırmalıdırlar [5, s. 56].

Təhsilənlər sözləri avtomatik olaraq, tanısalar belə, onlar ifadəli şəkildə oxumasalar "fluent" hesab edilmirlər. İfadeli oxu zamanı dilöyrənənlər sözləri ayırma, xüsusi frazalardan istifadə etməlidirlər. Lakin punktuasiyaya fikir verməmək geniş mənada ciddi problemlərə yol açır. Xoşbəxtlikdən səlis oxu öyrədilə bilər. Bacarıqlı oxucuların etdiklərini modeləşdirməklə böyük kiçiklərə ucadan oxumağı öyrətməlidirlər. Bu zaman dilöyrənənlərə punktuasiya zamanı fasilə etmək, səsi dəyişmək kimi məsələlər başa salınmalıdır. Bu məni daha da mənalı edəcəkdir. Kiçik yaşlılara mənlər müəllimləri, valideynləri, yaxınları tərəfindən oxuma bilər. Bundan əlavə, təkrar oxuya onları cəlb etməklə, təcrübədən keçirmək vacib sayılır.

Mənlər oxu üçün asan, nisbi şəkildə qısa olmalıdır. Bu məndə səlis oxunu təcrübədən keçimənin bir neçə yolları vardır:

- Uşaq oxusu
- böyük oxusu
- böyük modeləşdirir,
- təhsilənlər təcrübədən keçirir.
- xər oxu-birlikdə oxuma
- köməkçi (assisted) oxu.
- Maqnitofona yazılmış mənləri oxuma
- partnyorla oxu
- Digər təhsilənlə oxuma
- oxucu ifası
- Xarakterləri olduğu kimi ifa etmək.

Burada inkişafa doğru addım atmaq asandır. Beləliklə, orta məktəblərdə ingilis dili dərslərində düzgün oxu bacarıqlarının formalaşdırılması məsələlərinə diqqətlə yanaşılmalıdır. Dilin tədrisində çalışma və tapşırıqların istifadəsi xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Burada səbəb onlarda dil istifadəsinə imkan və həmçinin dil öyrənənlərin dili daha yaxşı qavrama və yadda saxlamasına imkan vermə məsələsidir. Ümumilikdə, oxu günün tələbi kimi dəyərləndirilir. Çünki dəyişən dünyanın da tələbləri dəyişir. Daha çox məntiqi oxu bacarığına malik kadrları arzu edir.

Fəaliyyətin təxmini əsasları nəzəriyyəsinə istinad etməklə oxu vərdişlərinin tədrisi məqsədyönlü, mərhələli, ardıcıl şəkildə həyata keçirilməlidir.

Poeziya xüsusilə səlislik üçün uyğun və əlverişli hesab edilir. Belə ki, şeirlər dilöyrənənlər üçün qısa və eyni zamanda ritm, qafiyə və mənadan təşkil olunur. Bu da məşğələni, təcrübə prosesini, mükafatlandırıcı edir. Digər bir məsələ səlis oxu modeli (model fluent reading) ilə bağlıdır. Səlis oxunun nümunəvi modellərinə qulaq asmaqla dilöyrənənlər oxuyanın səsinə yazılı mənin necə hiss və təsəvvür yaratdığını aşkara çıxarırlar və bunu öyrənirlər.

Təhsilənlər oxu prosesini hər gün həyata keçirməlidirlər. Heç bir çətinlik çəkmədən təhsilənlər tərəfindən həyata keçirilən ifadəli oxu model, nümunə kimi dəyərləndirilir. Bununla müəllim səlis oxunun necə səsləndiyini nümayiş etdirir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

Azərbaycan dilində

1. Barsuk R.Y. Xarici dilin təlimi metodikasının bəzi məsələləri // Azərbaycan məktəbi, 1965, №8, s. 29-33
2. Həmzəyev M.Ə. Pedaqoji psixologiya (pedaqoji institut tələbələri üçün). Bakı, 1991, 204 s.

Rus dilində

3. Агазаде Н.Т. В копросу сопоставительного изучения языков // Иностранные языки в школе. М., 1960, №6, с. 107-112
4. Гусейнзаде Г.Д. Обучение речевой коммуникации на иностранном языке. Баку: Мутарджим, 2001, 314 с.
5. Карасик В.И. Язык социального статуса. М.: Гнозис, 2002, 333 с.

İngilis dilində

6. Allen V.F. Trends in the Teaching of English // TESL, Reporter 6, Summer 1973, №4, p.17
7. Allen P. Swain M., Harley B. and Cummins J. (Eds.) Aspects of classroom treatment: Toward a more comprehensive view of second language education. The Development of Second Language Proficiency Cambridge: Cambridge University Press, p. 57-81
8. Bailey K.M. and D.Nunan (Eds.) Voices from the language classroom. Cambridge: Cambridge University Press, 1996, 451 p.

Açar sözlər: oxumaq bacarığı, müəllimlər, tələbələr, auditoriya, nitq

Key words: ability to read, teachers, students, audience, speech

Ключевые слова: умение читать, преподаватели, учащиеся, аудитория, речь

Methodological foundations for developing reading skills in English Summary

The article deals with the methodological foundations of developing reading skills in English. The researcher emphasizes that the use of works and tasks in language teaching is of particular importance. The reason here is to enable them to use the language and also to enable the students to understand and remember the language better. The researcher notes that different research systems are used in relation to the various proposed methods. An eclectic approach to teaching a foreign language in modern education has an impact on the formation of a system of communicative teaching. Internet experience is also important for developing reading skills. It is considered beneficial for students to share their skills and correct each other's or their own mistakes via the Internet.

Методические основы формирования навыков чтения на английском языке Резюме

В статье говорится о методических основах формирования навыков чтения на английском языке. Исследователь подчеркивает, что использование работ и заданий при обучении языку имеет особое значение. Причина здесь в том, чтобы дать им возможность использовать язык, а также дать возможность учащимся лучше понимать и запоминать язык. Исследователь отмечает, что по отношению к различным предлагаемым методам используется разная система исследований. Эkleктичный подход к преподаванию иностранного языка в современном образовании оказывает свое влияние на формирование системы коммуникативного обучения. Опыт работы в Интернете также важен для развития навыков чтения. Считается полезным, чтобы учащиеся делились своими навыками и исправляли ошибки друг друга или собственные через Интернет.

Rəyçi: ped.f.d., dos. G.Şirəliyeva